

TA'LIM VA TARBIYA O'QUV JARAYONINING AJRALMAS QISMI**G.T.G'aybullayeva****Q.T.Boltayeva****N.J.Rahmatova***Buxoro shahar kasb -hunar maktabi o'qituvchilari:*

Tarixga nazar solsak, Sharq uyg'onish davrida ma'naviy-ma'rifiy sahada asosiy masala inson muammosi edi. Insoniylik insonni ulug'lash g'oyasi ta'lim-tarbiyaga oid asarlarning asosiy o'zagi sanalgan. Zero, insoniylik g'oyasida yuksak axloqiy xislatlar ifodalanganligi uchun ham Sharq uyg'onish davri falsafasi va pedagogikasida ta'limiy-axloqiy yo'nalish muhim ahamiyat kasb etadi. Axloq masalasi faylasuflarning ham tarixchiyu shoirlar hamda adiblarning ham birdek diqqat markazida bo'ldi. Ta'limiy-axloqiy risolalar paydo bo'lib, axloqning ham nazariy, ham amaliy masalalari tahlil etildi. "Qutadg'u bilig", "Qobusnoma", "Hibbat ul-haqoyiq", "Guliston", "Bo'ston", "Axloqi Jaloliy", "Axloqi Nosiriy", "Mahbub ul qulub" kabi Yusuf Xos Hojib, Kaykovus, Ahmad Yugnakiy, Muslihiddin Sa'diy, Nasiriddin Tusiy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Jaloliddin Davoniy, Husayn Voiz Koshifiyning ta'limiy-axloqiy asarlari yuqorida ta'kidlaganimiz inson shaxsini ma'naviy-axloqiy shakllantirish muammosini hal etish sohasida yaratilgan sof pedagogik asarlar sifatida muhim ahamiyatga ega. Mazkur ta'limiy-axloqiy asarlarda insonning ma'naviy kamolga yetishishi yuksak axloqqa ega bo'lishi, ilm-fan egallash asosoidagina amalga oshishi mumkin, degan g'oya ilgari surildi.

Buyuk mutafakkir Muhammad al Xorazmiy "Al-jabr val muqobala" nomli asarida pedagoglar faoliyatiga baho berib quyidagilarni yozgan edi: "Ulardan biri o'zidan avvalgilar qilgan ishlarni amalga oshirishda boshqalardan o'zib ketadi va o'zidan avvalgilarning asarlarini sharhlaydi, tabiat sirlarini ochadi, yo'lni yoritadi va ubi tushunarliroq qiladi. Yoki bu ayrim kitoblarda nuqsonlar topadigan va sochilib yotganini to'lplaydigan odam bo'lib, u o'zidan avvalgilar haqida yaxshi fikrda bo'ladi, takabburlik qilmaydi va o'zi qilgan ishdan mag'rurlanmaydi". Bu bilan olim pedagogning qiyin muammolarni oson qilib tushuntira olish, ijodkorlik kabi mahoratlarini qo'llab-quvvatlaydi.

Abu Nasr Farobiy o'zining "Baxt saodatga erishuv" nomli asarida ta'lim-tarbiya berish usulini ikki turga bo'ladi: rag'batlantirish va jazolash (majbur qilish). U mazkur usullarni izohlar ekan, o'qituvchining pedagogik mahoratiga ham to'xtalib o'tadi: "Bolalar ustida turgan odam esa muallim bo'lib, u

tarbiya berishda turli tarbiya usulidan foydalanadi. Mana shundan ma'lum bo'ladiki, hukumat va muallim har ikkovi o'z yo'lida, bolalar yoki xalqqa tarbiya beruvchilar, ustod va muallimlardir. Ulardan biri bolalarga mehribonlik va yaxshi so'zlar bilan tarbiya bersa, ikkinchisi majburiy ravishda tarbiyalaydi". Uningcha, pedagoglik kasbi bilan o'zida tug'ma xislatlarni mujassamlashtirgan kishilar shug'ullanishi lozim:

1. Barcha organlari mukammal taraqqiy etgan.
2. Barcha masalalarni tez va to'g'ri tushuna oladigan.
3. Xotirasi kuchli.
4. Zehni o'tkir.
5. Nutqi ravon.
6. Haqiqatparvar.
7. G'urur va vijdonli.
8. Adolatli.
9. Qat'iyatli, qo'rqmas va jasur kishilar

Abu Nasr Farobiy ustoz-murabbiyga shunday talab qo'yadi: "Ustoz o'z shogirdlariga qattiq zulm ham, haddan tashqari ko'ngilchanlik ham qilmasligi lozim. Chunki, qattiq zulm ham haddan tashqari ko'ngilchanlik qilmasligi lozim. Chunki, ortiqcha zulm shogirdga nisbattan nafrat uyg'otadi, bordi-yu ustoz juda yumshoq bo'lsa, shogird uni mensimay qo'yadi va u beradigan bilimdan sovib ham qoladi. U uztozlarga bolalarning fe'l-atvoriga qarab tarbiya jarayonida quyidagi "Qattiq" yoki "Yumshoq" foydalanishni maslahat beradi:

1. Tarbiyalanuvchilar o'qish-o'rganishga moyil bo'lsa, ta'lim-tarbiya jarayonida yumshoq usul qo'llaniladi.
2. Tarbiyalanuvchilar o'zboshimcha, itoatsiz bo'lsa qattiq usul (majburlov) qo'llaniladi.

U o'qituvchining tarbiya usullarini hukumat "davlat" va shohlarning xalqni tarbiyalash va boshqarishidagi usullariga o'xshatadi, ularni qiyoslaydi. Har ikkalasida ham yumshoqlik va majburlov zarurligini uqtiradi. Xususan, Abu Nasr Farobiyning o'z davri uchun kata xizmatlaridan biri shundaki, u kishilarni ilm-ma'rifatli bo'lishga, halol mehnat qilishga va kasb-hunar egallashiga chaqiradi. Insonni "Ojiz banda", "Hech narsaga qodir bo'lmagan mavjudot" kabi yerga uruvchi diniy aqidalarga zid o'laroq mutafakkir nazarida inson eng oliy kamolat bo'lib, "Aql-idrok ziyosiga ega, o'zi uchun zarur bo'lgan hamma narsani yaratishga qodir borliqdir". Xullas, Abu Nasr Farobiy insonning halol mehnat qilishi va kasb-hunar egallashi tufayli aql-zakovati, qobiliyati, qudrati oshib borishiga ishonadi bu bilan u mehnatsevarlik o'z kasbini ardoqlashdek fazilatlarni nihoyatda qadrlaydi.